

дієслів з префіксами *у-* / *уне-* (*узалежнити* — *унезалежнити* і под.), *по-* — для вираження значення док. в. у конкуренції з дієсловами з іншими префіксами (*поцінувати*, пор. *оцінити*, *оцінувати*; *пошанувати*, пор. *ушанувати*; *поросійщити*, пор. *зросійщити*), усунення дієслів із суфіксом *-ир-* (*-ір-*) та ін.

В окремих підрозділах монографії автор спиняється на явищах нормотворчого «вирівнювання» в межах словотвірних парадигм, коли на заміну сумнівної, на думку ініціаторів такої заміни, в плані своєї нормативності одиниці з іншим коренем, яка ніби є «винятком» на загальному тлі відповідного словотвірного гнізда, пропонують «правильніший» дериват (так, оскільки з членів дублетної пари *термін* / *строк* у певних колах мовного соціуму нормативнішим вважають перше слово, цей корінь поширюють і на похідні: *відтермінувати*, *протермінувати* і под. — у конкуренції з *відстрочити*, *прострочити* та ін.), і розбудови словотвірних парадигм на засадах їхньої повноти і регулярності (так, замість одного похідного прикметника *синонімічний* пропонують три: *синонімний* — від *синонім*, *синонімійний* — від *синонімія* і *синонімічний* — від *синоніміка*), у чому він убачає певну «есперантизацію» українського словотворення.

Структурованість викладу завершують «Висновки» — чіткі, логічні та, якщо дозволите, позначені особистістю дослідника, який має власний погляд на аналізовану проблему.

Рецензована монографія відзначається ґрунтовним фаховим аналізом досліджуваного мовного матеріалу та виразним творчим підходом до складних явищ розвитку української мови. Автор докладно паспортизує ілюстративний матеріал, чим унаочнює висновки щодо загальних тенденцій розвитку системи словотворення української літературної мови на сучасному етапі її розвитку.

Звичайно, будь-який аналіз поточного швидкоплинного й неоднозначного мовного життя за визначенням не може бути «повним» і «вичерпним». Мовна дійсність на кожному кроці демонструє нам усе нові й усе інші свої вияви. Сподіваємося, що автор і надалі не випускатиме з поля своєї уваги той комплекс мовних явищ, який став об'єктом його дослідження в рецензованій монографії. Крім того, дуже бажаним у подібних дослідженнях з неології є, як відомо, словопокажчик відповідних проаналізованих випадків, але в монографії якраз цього й бракує. Утім, ця прогалина значною мірою компенсується наявністю докладного й систематизованого «Змісту» з перерахуванням відповідних семантико-структурних моделей словотворення. Монографія О. О. Тараненка заслуговує на цілковите схвалення та на нові її видання в оновленому й розширеному форматі.

Л. І. ШЕВЧЕНКО

Білоконенко Л. А.

УКРАЇНСЬКОМОВНИЙ МІЖОСОБИСТІСНИЙ КОНФЛІКТ

К. : Інтерсервіс, 2015.— 335 с.

У рецензованій монографії Л. А. Білоконенко «Українськомовний міжособистісний конфлікт» представлено системний підхід до вивчення одного з виявів інтерперсональної комунікації — міжособистісного мовного конфлікту, авторське бачення якого дає змогу усвідомити природу та механізми його мовної репрезентації в художніх творах, частково у виробничій, педагогічній, побутовій та сімейній сферах, у ЗМІ й мережі «Інтернет», розкрити причинно-наслідкові зв'язки,

обґрунтувати функціональні особливості конфліктного висловлення.

Актуальність запропонованого дослідження зумовлена тим, що реалії повсякдення змінюють мовну поведінку людей, посилюючи тенденції до мовних маніпуляцій, напористих мовних тактик, які швидше будуть сприйняті в інформаційному просторі. Відчутною стає агресивність політичної промови й мовної практики в ЗМІ, що певною мірою екстраполює ідеологічні конфлікти на

професійні та побутові. Відтак з'являється суспільний запит на знання про мовний конфлікт, його вплив на культурний розвиток, світогляд, моральні принципи українського соціуму, а також вивчення проблематики безконфліктної комунікативної поведінки, оскільки вона пов'язана з формуванням ввічливості, навичок мовного етикету та культури спілкування. Безперечно, у сучасному світі варто більше говорити про цілеспрямоване вироблення навичок комунікативних кооперативних дій, про правильне коригування мовленнєвої поведінки особи в ситуації суперечки, про актуалізацію особистісного безконфліктного комунікативного досвіду, його збагачення новими, продуктивними мовленнєвими прийомами, що уможливають досягнення конструктивного результату. Адже чим ширше коло знань людей про безконфліктне спілкування, тим більше шляхів для ефективного досягнення комунікативної мети засобами мови.

Дослідження привертає увагу тим, що в ньому вивчення мовного конфлікту зrealізовано з урахуванням здобутків провідних напрямів сучасної лінгвістики — соціолінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики, лінгвопрагматики, когнітивної лінгвістики, що відкриває шлях до всебічного опису конфліктного «варіанта» мовної діяльності осіб. Щоправда, авторкою застосовано ще один підхід до вивчення аналізованого явища — власне комунікативний, який, на нашу думку, є цілком виправданим, оскільки акцентує увагу на реальних процесах спілкування людей з використанням природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складників живої комунікативної ситуації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контекстних, ситуаційних та ін.). Проте в переліку здобутків провідних напрямів сучасної лінгвістики чомусь не зазначено комунікативної лінгвістики. Саме цей напрям наукових пошуків на перспективу увиразнює проблематику ситуаційних конотацій конфліктних ситуацій, реально занурених у життя в різних сферах людської діяльності, зокрема й з огляду на гендерний, рольовий, віковий та ін. аспекти. Такий матеріал могли б надати фонозаписи живих конфліктних ситуацій.

У пропонуваній праці вперше на матеріалі українськомовного конфлікту як комунікативного явища розроблено теоретичні положення нового напрямку прикладної лінгвістики — *лінгвоконфліктології*, яка, за спостереженнями деяких дослідників, набирає обертів з кінця 90-х років ХХ ст., «коли в суспільстві

гостро постала проблема образи честі та гідності особистості через прийоми сугестивного впливу та маніпулювання свідомістю реципієнтів семантико-стилістичними особливостями мовлення» (С. В. Форманова). Розробляючи типологію мовних маркерів, які визначають національну репрезентативну систему конфлікту, та розкриваючи механізми конфліктної мовленнєвої поведінки індивідів, Л. А. Білоконенко віднайшла й описала моделі мовленнєвої поведінки осіб на різних стадіях конфлікту.

У вступі сформульовано наукові ідеї пропонуваного дослідження, основні завдання якого майже бездоганно зrealізовано в чотирьох розділах: «Міжособистісний мовний конфлікт у площині теоретичних розвідок» (с. 7–67), «Мовні засоби репрезентації міжособистісного конфлікту» (с. 68–172), «Надтекст міжособистісного конфлікту» (с. 173–245) та «Сприйняття в українському комунікативному середовищі міжособистісного мовного конфлікту» (с. 246–289). Основні складники мовного конфлікту авторка ілюструє ретельно зібраним солідним фактичним і мовним матеріалом.

Дослідниця розкриває багатоаспектну природу мовного конфлікту, неоднорідність якого спричинила відсутність єдиних поглядів на його визначення, а сукупність різних ознак зумовила проблеми в його описі. Розкриваючи лінгвістичну природу конфлікту в першому розділі монографії, авторка цілком слушно пов'язує її з досягненнями філософії, соціології, психології, культурології кінця ХХ — початку ХХІ ст., не абсолютизуючи окремі підходи до його вивчення. Завдяки цьому в дослідженні органічно поєднано теоретичні положення лінгвоконфліктології та власне практичні настанови щодо віднаходження українськомовних засобів вираження міжособистісного конфлікту.

Автор монографії акцентує увагу на дискусіях мовознавців про принцип суперництва, який призводить до конфліктів, коли свідомою чи несвідомою стає відмова опонентів від спільної мовленнєвої діяльності, тобто порушення закону гармонійного спілкування, що визначається семантикою їхніх уявлень про конфлікт і спрямовується на досягнення певної конфліктної комунікативної мети.

Описуючи міжособистісний мовний конфлікт, дослідниця адаптує метамову психології та соціології до лінгвістики, послуговуючись, наприклад, термінами *кооперація*, *конкуренція*, *агресивність індивіда*, *фрустрація*, *соціальна взаємодія*, *мовний конфлікт*, *ситуація конфлікту*, *динаміка розвитку кон-*

флікту, стадії конфлікту, ситуація ризику, сторони конфлікту (конфліктанти), стратегія поведінки, комінг-поведінка, комунікативна невдача (перешкода, збій, провал, відхилення, аварія), конфліктогени, синтони тощо. При цьому вона дає свої визначення термінів *мовний конфлікт* (с. 58), *конфліктна комунікативна стратегія* (с. 40), *конфліктний комунікативний процес* (с. 34), *конфліктна комунікативна мета, конфліктна комунікативна інтенція* (с. 32), *конфліктний комунікативний акт* (с. 33) та ін. Щоправда, авторка не зовсім чітко розмежовує терміни *мовний конфлікт* і *конфліктний тип комунікації*.

Заслуговує на увагу врахування різних принципів дослідження мовного конфлікту — лінгвокогнітивного, лінгвопрагматичного та контекстного.

У другому розділі монографії (найбільшому за обсягом) Л. А. Білоконенко розробляє систему мовних маркерів репрезентації конфлікту, що є його спонукальним механізмом. Увагу зосереджує на смисловому полі мовного конфлікту, що його формує висока семіотична щільність негативних поведінкових характеристик і негативних емоційних оцінок, виражених лексичними маркерами, що дає змогу сторонам висловити своє ставлення один до одного та до самого предмета конфлікту. Авторка ґрунтовно розробляє типологію лексичних маркерів, загальна диференційна шкала яких варіює в діапазоні особистісних рис, мовлення, поведінки, дій обох сторін, а також умов розвитку конфлікту. Основні показники лексичної репрезентації конфліктної взаємодії мовців цілком умотивовано розподілено за п'ятьма мікрополями: «Оцінка особистісних рис опонента» (підгрупи морально-етичної, утилітарної, естетичної оцінок), «Оцінка процесу розвитку конфлікту» (просторові й часові умови розвитку конфлікту), «Оцінка психологічних умов розвитку конфлікту», «Оцінка мовлення сторін конфлікту» та «Інвективи загального характеру». При цьому дослідниця описує способи семантизації лексичних конфліктем за мікрополями, виокремлюючи центральну й навіколоцентрову групи лексем. Проте, на нашу думку, аналізуючи семантику лексичних конфліктем в аспекті теорії поля, краще послуговуватися вже загальноприйнятою метамовою його опису — центр поля, ядерна, приядерна зони, периферія (близька, далека), інтерпретаційна зона, оскільки ілюстративний матеріал дає всі підстави розподілити його в зазначений спосіб зонування. Крім цього, градація емоційної

оцінки лексичних конфліктем дає також підстави класифікувати їх ще й за ступенями семантизації на основі метафоричного й метонімічного перенесення, тобто вибудувати зонально-градуальну модель як у вертикальній, так і горизонтальній площинах, що може стати предметом подальшого дослідження. Те саме стосується й фразеологічних одиниць, щодо яких авторка доводить можливість відображення ними стереотипізації ситуації «конфлікт». Проте хибне відтворення образів власних дій, своїх намірів, позицій, так само як і хибне сприйняття поведінки й мовлення опонента, на її думку, спричиняє «перекручування» у сприйнятті конфлікту, що відбивається в нетотожних фразеологічних конфліктних образах, коли вибір фраземи не відповідає морально-етичним нормам суспільства, перевищує міру самозахисту особи.

Для виявлення, за термінологією дослідниці, конфліктних можливостей фразем (на нашу думку, краще говорити про ступінь конфліктогенності фразем), у монографії проаналізовано пейоративне фразеолопе з такими мікрополями: «Фраземи з оцінкою конфліктної поведінки суб'єктів» (маркери цього поля описують поведінку особи, результатом якої є заподіяння моральної або фізичної шкоди опоненту), «Фраземи з оцінкою мовлення опонента або обох мовців» (виокремлено підгрупи фразем, які дають фізіологічну характеристику голосу особи, описують мовленнєві тактики осіб, представляють відмову від спілкування), «Фраземи з оцінкою особистісних рис опонента» (розмежовано групи фразем відповідно до відсутності / наявності негативної семі). Л. А. Білоконенко зосереджує увагу й на пареміях як стандартизованому засобі забезпечення процесу конфліктної комунікації. Зокрема, вона зазначає, що потенційні прагматичні настанови паремійного фонду української мови формують тематичні групи оцінки фізичної взаємодії конфліктантів, негативної оцінки особистісних рис опонента, оцінки конфлікту як явища. Щоправда, межі таких мікрополів дослідниця інколи було важко встановити. Відповідно не завжди переконливим є віднесення деяких лексикофразеологічних конфліктем до того чи іншого мікрополя. Інколи наведено приклади лексем і фразем з негативною оцінкою, проте безвідносно до їхнього вживання в конкретній конфліктній ситуації. Такі конфліктеми втрачають конотації ситуативності прагматичної настанови.

У монографії ґрунтовно проаналізовано морфологічні маркери конфліктної комунікації, зокрема займенники *ти і ви, він, вона, воно*, вказівні займенники *цей, той, такий*, заперечні займенники *ніхто, ніщо*, імператив доконаного виду, форми наказового способу дієслів, спонукальні частки *бодай, годі, ну, лишень*, атрибутивні слова.

Логіка викладу вимагала й аналізу синтаксичних маркерів появи та розвитку конфлікту, серед яких синтаксичний повтор, питальні, спонукальні, заперечні, окличні речення, еквіваленти речення, неповні, обірвані речення, односкладні та неускладнені речення, порядок слів у реченні, вставні і вставлені конструкції.

Цікавим та змістовним видається й третій розділ, присвячений категорії надтексту міжособистісного конфлікту як особливого мовного утворення, власне бачення критеріїв вирішення якого пропонує сама дослідниця. Використовуючи засади лінгвістичного моделювання мовленнєвої поведінки сторін на передконфліктній та власне конфліктній стадіях, вона послідовно доводить, що кожна стадія має «свої» мовні резерви та мовленнєві тактики. Відповідно до наукового обігу Л. А. Білоконенко вводить терміни *інсептивна, локальна, експансивна частини тексту конфлікту*.

Аналіз моделей мовленнєвої поведінки осіб на передконфліктній і власне конфліктній стадіях у структурі тексту конфлікту допоміг авторці зробити висновок щодо продуктивності певних текстів у надтексті. Зокрема, продуктивними дослідниця вважає тексти, у яких мовленнєва поведінка осіб відповідає моделі, «організованій» середніми та м'якими тактиками як найбільш репрезентативними в міжособистісному конфлікті, що реалізують найтипівіші й прийнятні для українців правила та норми поведінки.

У цьому ж розділі зроблено важливе узагальнення щодо репертуару мовних форм завершення конфлікту. Так, цікавим є припущення про те, що процес завершення мовного конфлікту повинен пройти «шлях», обернено пропорційний до енергії людських емоцій, які його супроводжували: чим нижча енергія негативних емоцій, тим довший «шлях» до завершення конфлікту, чим вища енергія негативних емоцій, тим «шлях» коротший.

Логічно вмотивованим є й четвертий розділ, у якому описано результати соціологічного дослідження про особливості сприйняття конфлікту в українському комунікативно-

му середовищі. За результатами проведеного анкетування авторка робить узагальнення: більшість респондентів уникає конфліктів, опоненті схильні до емпатії, намагаються не ображати опонента, не використовувати лексику з негативною оцінкою. Зміст проаналізованих реакцій респондентів дав змогу зафіксувати відмінності у «правилах» конфліктних комунікативних дій, що обираються при кооперативних або конфронтаційних стосунках: це орієнтація на «свого» або «чужого» опонента, де успішність взаємодії мовців пояснюється існуванням мовних і мовленнєвих «законів», які є частиною морально-етичних норм поведінки членів соціуму.

Цікавим є також аналіз реакцій респондентів на уявні конфліктні ситуації, з'ясування «сміслів» обраних ними мовленнєвих тактик і мовних конфліктогенів. Л. А. Білоконенко пояснює знаки мови, яким опитані віддають перевагу під час суперечки в певному соціальному оточенні, та мовні маркери, що співвідносять з мовленнєвими тактиками осіб.

Аналізуючи рецензовану монографію, висловимо й деякі власні міркування: авторці не завадило б прокоментувати й такі мовні знаки, що не завжди виявляють свій конфліктний потенціал, актуалізуючись у певній ситуації спілкування; побіжно можна було б прокоментувати й специфіку невербальних засобів конфліктної взаємодії людей; хотілося б побачити глибшу теоретичну аргументацію природи та механізму кооперативного спілкування в конфліктній ситуації; до джерельної бази можна було залучити праці, які б допомогли повніше дослідити основи безконфліктного спілкування, правила якого мають для мовців радше рекомендаційний характер (їх добре знати, але важко застосовувати).

Проте наші зауваження неprinципові і не впливають на загальну високу оцінку рецензованої монографії, яка є цікавим дослідженням актуальної для українського мовознавства проблеми. Наукові узагальнення Л. А. Білоконенко сприятимуть у викладанні курсів зі стилістики української мови, культури мовлення, риторики, психолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики. Загальні висновки також будуть корисними для тих, хто прагне уникати мовного конфлікту, адже чим ширше коло знань людей щодо безконфліктного спілкування, тим більше мовних шляхів для ефективного досягнення комунікативних цілей засобами мови.

В. ІВАЩЕНКО